

Poljoprivredne savetodavne službe u EU

Prof. dr Dejan Jankovic

DEPARTMAN ZA
E K O N O M I K U
POLJOPRIVREDE I
SOCIOLOGIJU SELA

POLJOPRIVREDNI FAKULTET
UNIVERZITET U NOVOM SADU

Erasmus+

Jean Monnet
Programme

POJAM, ZADACI I FUNKCIJE POLJOPRIVREDNOG SAVETODAVSTVA

- pojam savetodavstva:
 - extension,
 - advisory work,
 - consulting,
 - Beratung, *Aufklärung, Erziehung*
 - *Voorlichting*;
 - *Vulgarisation*
- istorijski značaj savetodavstva i tradicionalna poljoprivreda
- AKIS i modernizacija poljoprivrede
- Baviti se poljoprivrednom uvek je bilo povezano sa određenom količinom znanja i kapitala (ulaganja) (Hoffmann *et al.* 2009: 5), a to danas - u uslovima tržišne (poljo)privrede - važi kao jedan od osnovnih preduslova.
- Potreba za znanjima i informacijama različite prirode u savremenoj poljoprivredi je veoma velika i farmeri sve više traže informacije „taktičke prirode“ koje im mogu obezbediti nagoveštaje da njihova današnja ulaganja u budućnosti neće propasti. Ovo je, pre svega, u vezi sa agrarnom politikom i podrškom države, bez koje je teško ostvariti isplativu poljoprivrednu proizvodnju. Time je, pored znanja, kapitala i prirodnih uslova i tržišta, država - putem agrarne politike i politike podrške u poljoprivredi, neizostavan faktor čitavog ovog sistema.

- Jedan od svetski poznatih holandskih teoretičara savetodavstva **Ane van den Ban** (Anne van den Ban) naglašava da je savetodavstvo sistematski organizovan proces koji:
- „pomaže farmerima da analiziraju svoju trenutnu situaciju i očekivanu situaciju u budućnosti;
- pomaže im da postanu svesni problema koji mogu da se pojave u takvoj analizi; uvećava znanja i razvija uvid u probleme i pomaže farmerima da strukturiraju postojeća znanja;
- pomaže farmerima da dobiju specifična znanja u vezi određenih problemskih rešenja i njihovih posledica, tako da oni mogu da delaju u skladu sa mogućim alternativnim rešenjima;
- pomaže farmerima da naprave razuman izbor koji je, po njihovom mišljenju, optimalan za njihovu situaciju;
- uvećava motivaciju farmera za primenu njihovih rešenja/izbora; pomaže farmerima da evaluiraju i usavršavaju svoje sposobnosti u kreiranju stavova i odlučivanju“. (van den Ban and Hawkins 1996: 9-12)

- **savetodavstvo treba da ispuni četiri osnovne funkcije:** (Albrecht *et al.* 1989: 36)
- *„da deluje kao posrednik između institucija koje su zadužene za razvoj poljoprivrede i ciljnih grupa“.* Na taj se način, najnoviji naučno-istraživački rezultati prenose u poljoprivrednu praksu i postaju dostupni farmerima na način na koji ih oni mogu razumeti i primeniti, i obratno, time se dobija i povratna informacija o potrebama farmera za informacijama, znanjima, novim tehnologijama
- *„transfer i prilagođavanje naučnih dostignuća sposobnostima i potencijalima sitnijih farmera/seljaka“.* Ovime se naglašava značaj savetodavnog rada sa svim kategorijama seljaka/farmera, a naročito sa manjim proizvođačima, jer su oni u praksi često zapostavljena kategorija u savetodavnom radu;
- *„formalizacija razvojnih i drugih službi doprinosi struktuisanju institucija. Nove institucije, bez obzira da li su one organizovane od strane države ili na neki drugi način, u velikoj meri mogu uticati na razvoj poljoprivrede“* (sa ovim je povezan i institucionalni pluralizam u savetodavnom radu);
- *„mobilizacija, u formi motivacije i rada na osposobljavanju marginalnih grupa... kako bi one dostigle „nezavisnost“ i razvijale programe „samopomoći“.*
-

The Neuchatel Initiative – savetodavstvo je usmereno na

- **transfer tehnologija:** podrška farmerima da unaprede svoje sposobnosti da koriste nove tehnologije
- **savetodavni rad:** podrška farmerima da rešavaju probleme koje imaju sada i u budućnosti
- **facilitacija/pomoć/olakšavanje:** podrška farmerima da budu što je moguće više uključeni u sistem znanja i informacija u poljoprivredi

Organizacioni modeli i finansiranje savetodavstva

- Poljoprivredno savetodavstvo širom sveta ima **različite organizacione modele** koji su u bliskoj vezi sa načinom njegovog finansiranja. U prošlosti je veliki broj savetodavnih sistema u svetu bio državno organizovan i finansiran. Međutim, mnogi savetodavni sistemi doživljavaju različite transformacije: *od komercijalizacije savetodavnih usluga (troškove delimično ili potpuno snosi korisnik) do potpune privatizacije savetodavnih službi i prepuštanja poslova savetodavstva privatnim kompanijama, proizvođačima inputa i opreme u poljoprivredi, prehrambenoj industriji, nevladinim organizacijama itd.*

Socio-ekonmski kontekst transformacije savetodavnih sisteme

- U razvijenim zemljama, na sceni je proces:
- značajnog opadanja značaja poljoprivrede za ekonomski rast (učešća u društvenom proizvodu zemlje),
- smanjenje udela stanovništva koje se bavi poljoprivredom i smanjenje ruralne populacije uopšte
- mali broj i relativno dobar ekonomski položaj farmera, dovodi do smanjivanja učešća javnog finansiranja (državnog budžeta) sektora savetodavstva
- farmeri se sve više posmatraju kao ravnopravni privredni subjekti na tržištu kojima više ne treba više „besplatna“ savetodavna pomoć od strane državnih savetodavnih službi tj. oni su uglavnom u mogućnosti (i zato moraju) da plate za ovu vrstu usluga.
- znanje i informacije koje su putem savetodavne usluge dobijene, za direktan ili indirektan efekat imaju veći profit. Zbog toga je realno očekivati da se iz dela tog profita direktno naplati savetodavna usluga.
-

- Sve pomenuto međutim ne znači umanjivanje značaja poljoprivrednog savetodavstva kao instrumenta agrarne politike države. Naprotiv, svest o višestruko korisnim efektima savetodavnog rada ustvari sve više raste, a naročito u oblastima koje su u domenu javnih interesa, a to je zaštita životne sredine i prirodnih resursa, proizvodnji zdrave (bio) hrane i tome slično.
- **Značajan broj zemalja i organizacija (poput EU) savetodavni rad u oblasti javnih interesa i dalje finansiraju iz budžeta i time kontrolišu ostvarivanje planiranih ciljeva i prioriteta ustanovljenih na nivou čitavog društva.** Značajan uticaj u ovoj oblasti sve više imaju i potrošačke grupe i ekološki pokreti (i uopšte državna politika u oblasti zaštite životne sredine) koji vrše pritisak i lobiraju za održivi razvoj, očuvanje prirodne sredine i zdravu hranu.

Javno poljoprivredno savetodavstvo

- često je organizovano i finansirano od strane države, obično u nadležnosti ministarstva za poljoprivredu (finansiranje, organizacija, realizacija variraju od države do države). U proteklih tridesetak godina (a i danas) komercijalizacija i privatizacija savetodavstva prilično su aktuelni trendovi

Kritike oficijelnog državnog savetodavstva su najčešće upućene na sledeće elemente njihovog rada:

- nedostatak adekvatnih programa savetodavnog rada, slaba organizacija i metode savetodavnog rada, nedovoljno motivisano osoblje, birokratizovani aparat, top-down pristup u odlučivanju i, shodno tome, nedovoljno uvažavanje potreba farmera. Čitav niz promena na globalnom nivou uticao je na javni sektor u savetodavstvu
- finansijska kriza države koja je dovela do smanjenog javnog investiranja, razmatranja efikasnosti savetodavnih metoda i tome sl;
- kritike na račun nedovoljne uspešnosti i efikasnosti javnih službi poput: a) nedostatka odgovornosti prema klijentima, b) nedostatka relevantnosti i kvaliteta programa, zbog nedovoljno stručnih savetodavaca, c) relativno mala „pokrivenost“, u smislu područja i tipa klijenata i nedovoljna posvećenost siromašnima, naročito ženama i farmerima u marginalnim područjima, d) nedovoljna održivost;
- pojava drugih aktera i pružaoca usluga koji mogu da šire znanja i informacije iz poljoprivrede, posebno, organizacije proizvođača, NVO i privatni sektor;
- političke snage koje su vodile ka demokratizaciji, liberalizaciji i decentralizaciji i koje su u sadejstvu sa finansijskim ograničenjima i pojavom novih aktera vodile ka redefinisanju uloge javnih službi i ponovnom promišljanju savetodavnih metoda;
- revolucija u informacionim i komunikacionim tehnologijama koje predstavljaju nove načine za obezbeđivanje informacija;
- promene u poljoprivredi i, prema tome, u potrebama farmera za informacijama (marketing, zaštita životne sredine, smanjivanje siromaštva itd.).

Nasuprot javnom, privatni sektor smatra se generalno:

- „slobodnijim“ od administrativnih i političkih prepreka, javne birokratije,
- efikasnijim, fleksibilnijim i prilagodljivijim potrebama farmera,
- više orijentisan na klijente,
- sa većom motivacijom savetodavaca/konsultanata.
- naplaćivanje savetodavnih usluga (delimično ili potpuno) povećava odgovornost savetodavca za pruženu uslugu, stvara konkurenciju na tržištu savetodavnih usluga, a time potencijalno kvalitetniju uslugu. Farmer nezadovoljan uslugom ponaša se kao potrošač i „kupuje neki drugi proizvod“, odnosno, traži usluge od drugog savetodavca na tržištu savetodavnog rada.

Moguće opcije finansiranja i izvođenja savetodavnog rada

	IZVOĐENJE/PRUŽANJE SAVETODAVNE USLUGE	
FINANSIRANJE SAVETODAVSTVA	<i>JAVNO</i>	<i>PRIVATNO</i>
<i>JAVNO</i>	BESPLATNA JAVNA SAVETODAVNA SLUŽBA	SUBVENCije ZA PRIVATNE SAVETODAVCE, SAVETODAVNI UGOVORI, VAUČER SISTEMI
<i>PRIVATNO</i>	NADOKNADA TROŠKOVA DRŽAVNIM SAVETODAVCIMA	PRIVATNE SAVETODAVNE KOMPANije (SAVETODAVCI)

Mogućnosti usmeravanja finansijskih sredstava u savetodavstvu

	JAVNO	PRIVATNO
NEZAVISNO OD ZADATAKA	<i>BUDŽET</i>	<i>POREZI, DOPRINOSI (npr. članarine prim. aut.)</i>
ZAVISNO OD ZADATAKA	<i>PROGRAMI, PROJEKTI/KAMPANJE, UGOVORI, VAUČERI</i>	<i>FIKSNE NADOKNADE, VARIJABILNI TROŠKOVI, PODELA DODATE VREDNOSTI</i>

- Prema nekim autorima (Nagel 1998: 25, 26) postoji čitav niz „alternativnih pristupa“ organizaciji savetodavstva:
- „javno versus privatno,
- vladino versus nevladino,
- top-down (birokratsko) versus bottom-up (participativno),
- profitno versus neprofitno,
- besplatno versus nadoknada troškova,
- opšte versus sektorsko,
- višenamensko versus jednonamensko,
- vođeno tehnologijom versus orijentisano ka potrebama“.
-

Poljoprivredno savetodavstvo u Evropskoj uniji

- Uopšteno posmatrano, razlikujemo više različitih oblika organizacije i finansiranja poljoprivrednog savetodavstva u Evropskoj uniji, od kojih mnogi postoje i paralelno jedni sa drugima u okviru država članica:
- državno organizovano i finansirano savetodavstvo putem ministarstava za poljoprivredu
- savetodavstvo organizovano putem sistema poljoprivrednih komora
- privatne savetodavne službe
- savetodavstvo organizovano u okvirima farmerskih organizacija i udruženja
- nevladine organizacije koje realizuju savetodavne programe i edukaciju
- snabdevači inputima (semena, đubriva, zaštitna sredstva za biljke i životinje, oprema i mehanizacija za farme ...) koji savetuju i obučavaju svoje kupce sa ciljem da prodaju svoje proizvode
- prehrambena industrija koja pruža savetodavnu podršku sa ciljem osiguranja kvaliteta i kvantiteta proizvoda
- privatni mediji u poljoprivredi (radio i tv programi, ruralna štampa i farmerski časopisi) koji se sve više razvijaju
- savetodavna uloga koju imaju poljoprivredni fakulteti i istraživački instituti (ova funkcija se razlikuje od zemlje do zemlje u zavisnosti od nacionalnog Sistema znanja i informacija u poljoprivredi)

- Reformom ZAP-e 2003. godine uveden tzv. *cross compliance* mehanizam (EU br. 1782/2003) koji povezuje/uslovljava direktna plaćanja farmerima sa poštovanjem osnovnih standarda koji se odnose na životnu sredinu, bezbednost hrane, zdravlja životinja i biljaka i dobrobiti životinja, kao i zahteva za održavanjem zemljišta u dobrom poljoprivrednom i životnom okruženju (GAEC).

- Uvođenje ovakvog mehanizma bilo je praćeno obavezom država članica da uspostave ***Farm Advisory System*** (poljoprivrednu savetodavnu službu) koja ima za cilj da pomogne farmerima da bolje razumeju i sprovedu EU pravila u vezi sa životnom sredinom, bezbednosti hrane, zdravlja i dobrobiti životinja i sl. Države članice imale su obavezu da od 2007. godine ponude farmerima savete putem ove službe pri čemu su brojne mere, ali i mere iz ruralnog razvoja podržavale farmere da koriste ovakve usluge.
- Važno je pomenuti i obavezu savetodavnih službi da saraduju sa sistemom prognozno izveštajne službe u cilju primene principa integralnog upravljanja štetnim organizmima (Integrated Pest Management - IPM). To proizilazi iz Direktive (128) Evropskog parlamenta i Saveta iz 2009. godine.
- Istovremeno, direktiva EU br. 1306/2013 u članu 11 posebno naglašava nužnost da se savetodavni sistemi uvežu sa IPM principima koji su navedeni u direktivi 128.

direktiva EU br. 1306/2013, član 11

- *„Primena opštih principa i specifičnih smernica za useve i sektore u vezi sa integralnim upravljanjem štetnim organizmima od strane svih farmera rezultirati boljom namenskom primenom svih raspoloživih mera kontrole štetnih organizama, uključujući i primenu pesticida. Dakle, doprineće daljem smanjenju rizika po zdravlje ljudi i životnu sredinu u zavisnosti od primene pesticida. Države članice moraju propagirati primenu malih količina pesticida radi kontrole štetnih organizama, a posebno integralnog upravljanja štetnim organizmima i uspostavljanje potrebnih uslova i mera za njegovo sprovođenje. Na osnovu Uredbe (EU) br. 1107/2009 i ove Direktive obavezna je primena principa integralnog upravljanja štetnim organizmima, kao i primena dopunskih principa na isti način kako se primenjuju principi integralnog upravljanja štetnim organizmima. Države članice moraju u svojim Nacionalnim akcionim planovima opisati načine kojim obezbeđuju sprovođenje principa integralnog upravljanja štetnim organizmima i, kada god je to moguće, dati prioritet ne-hemijskim metodama zaštite bilja“*

- ovakav obavezan savetodavni sistem (Farm Advisory System) ima funkciju kao i poljoprivredna savetodavna služba generalno, a to je povećanje konkurentnosti poljoprivrednih aktivnosti na farmama. U skladu sa Uredbom (EC) br. 1698/2005 o podršci ruralnom razvoju EFARD, promoviraju se i plaća farmerima stručno osposobljavanje u poljoprivredi i šumarskom sektoru (Mera 111), korišćenje usluga savetodavnih službi (Mera 114), savetodavna pomoć prilikom upravljanja farmama i institucionalnim jačanjem kapaciteta za investiranje (Mera 115).

Primeri savetodavnih sistema u EU

Nemačka

U Nemačkoj razlikujemo tri osnovna modela savetodavstva:

- *severno-nemački model*: u kome, po pravilu, organizaciju i odgovornost za izvođenje savetodavnog rada imaju poljoprivredne komore i savetodavni krugovi ,
- *južno-nemački model*: u kome je savetodavstvo, po pravilu, organizovano putem državnih institucija kao što je ministarstvo za poljoprivredu i
- *istočno-nemački model*: prisutan u uglavnom pet bivših istočno-nemačkih zemalja, u kojima se savetodavni rad obavlja putem privatnih savetodavnih kompanija (šire o tome, Thomas Angelika 2007; Janković 2005; 2006).

Holandija

- Državni-javni savetodavni sistem do 1991.
- Transformacija (privatizacija)
- Privatni savetodavni sistem DLV
- Problemi za AKIS u Holandiji

DANSKA

- Savetodavne službe u Danskoj uglavnom su u okviru sistema koji se zasnovan na vlasništvu i kontroli od strane farmera, poznat kao Danska poljoprivredna savetodavna služba (Danish Agricultural Advisory Service (DAAS)).
- Centar znanja za poljoprivredu (engl. The Knowledge Centre for Agriculture-KCA) je deo DAAS-a, ali deluje kao nacionalni istraživački centar.
- DAAS dominira na tržištu za savetodavne usluge. Pored toga, drugi glavni izvori savetodavnih usluga su privatne nezavisne kompanije (uglavnom manje veličine), kao i snabdevači inputima. Javni univerziteti i istraživačke jedinice ne pružaju svakodnevne savetodavne usluge farmerima.

Pitanja za ponavljanje:

- Pojasnite suštinu korena pojma poljoprivrednog savetodavstva?
- Kako se definiše poljoprivredno savetodavstvo?
- Koje su funkcije poljoprivrednog savetodavstva?
- Koje su osnovne karakteristike javno organizovanog i finansiranog poljoprivrednog savetodavstva?
- Koje su osnovne kritike javnog/državnog savetodavstva?
- Koje su osnovne prednosti privatnog savetodavstva?
- Koji su oblici organizacije i finansiranja poljoprivrednog savetodavstva u EU?
- Šta je *Farm Advisory System* u EU?
- Koje su osnovne karakteristike savetodavnog sistema u Nemačkoj?
- Koje su osnovne karakteristike savetodavnog sistema u Holandiji?
- Koje su osnovne karakteristike savetodavnog sistema u Danskoj?